

До Спеціалізованої вченої ради ДФ 26.236.024 Інституту держави і права ім. В.М. Корецького Національної академії наук України з правом прийняття до розгляду та проведення разового захисту дисертації Овечкіної Ольги Станіславівни на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», утвореної відповідно до Наказу МОН № 1352 від 10.12.2021 року «Про утворення спеціалізованих вчених рад для присудження ступеня доктора філософії, внесення змін до деяких наказів Міністерства освіти та науки України»

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора
Давидової Наталії Олександрівни на дисертацію
Овечкіної Ольги Станіславівни на тему «Правове регулювання колізійних
питань статусу юридичних осіб у ФРН, Великій Британії та Україні»,
представлену на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 08
«Право» за спеціальністю 081 «Право». – Інститут держави і права ім. В.М.
Корецького Національної академії наук України, Київ, 2022**

Актуальність теми. Процеси глобалізації, посилення міжнародних зв'язків та активізація транскордонних економічних відносин зумовили актуальність обраної теми. Все частіше в підприємницькій діяльності мають місце випадки, коли місце реєстрації, місце знаходження органу управління, місце здійснення статутної діяльності юридичної особи знаходяться під юрисдикцією різних держав, і виникає питання, право якої держави необхідно застосовувати. Слід визнати вдалим обрання кола правових систем в якості предмета дослідження щонайменше з двох причин. По-перше, ФРН та Велика Британія належать до різних правових сімей – континентальної (романо-германської) та загальної (англосаксонської) – для яких характерні різні підходи у вирішенні колізійних питань статусу юридичних осіб. По-друге, ФРН належить до держав-членів Європейського Союзу, в правовій системі якого існує регулювання відносин, обтяжених іноземним елементом, стосовно правового статусу юридичних осіб,

що є цікавим для вивчення Україною з огляду на обраний стратегічний курс набуття повноправного членства в ЄС. Юридичні особи Великої Британії після Brexit більше не належать до правового простору ЄС, що зумовило необхідність вивчення новітнього правового регулювання статусу іноземних юридичних осіб. З огляду на дві вказані обставини дослідження правових норм саме ФРН та Великої Британії дозволяє розглянути широкий спектр правового регулювання колізійних питань статусу юридичних осіб.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації базуються на глибокому аналізі чинного цивільного законодавства в сфері колізійних питань статусу юридичних осіб у ФРН, Великій Британії, ЄС та Україні, вивченні наукових праць та судової практики з окресленої проблематики.

Ознайомлення із змістом дисертаційного дослідження О. С. Овечкіної дає можливість оцінити наукові положення, висновки та рекомендації, новизну, ступінь їх обґрунтованості та достовірності, повноту їх викладення в опублікованих працях. Отримані авторкою дисертаційної роботи висновки є обґрунтованими, сформульовані положення базуються на значному емпіричному матеріалі. Опрацьована значна кількість наукових праць з обраної теми, а також великий масив нормативно-правових джерел, що забезпечило високий науковий рівень даного дисертаційного дослідження.

Достовірність наукових положень, висновків та рекомендацій обумовлюється вірно обраною методологією, аналізом наукової літератури з досліджуваної проблеми. Сформульовані у дисертації наукові висновки і рекомендації мають належну міру достовірності та обґрунтованості. Поставлені при написанні дисертаційного дослідження завдання (стор. 7) розкриті достатньо повно, що дозволило авторці досягти мети роботи, а саме порівняти правове регулювання колізійних питань статусу юридичних осіб у ФРН, Великій Британії та Україні, а також розробити пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства у зазначеній сфері. Дисертація складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, поділених на дев'ять підрозділів, висновків,

списку використаних джерел і додатку. Кількість джерел дисертації включає 352 найменування. При цьому понад 190 джерел складають публікації в іноземних виданнях, а також матеріали судової практики ЄС у сфері правового регулювання колізійних питань статусу юридичних осіб, що є достатнім для досягнення поставлених завдань дослідження.

Практичне значення одержаних О. С. Овечкіною результатів полягає у тому, що сформульовані теоретичні положення, рекомендації і висновки мають наукове і прикладне значення. Отримані результати можуть бути застосовані, зокрема у таких сферах:

– у науково-дослідній сфері – для подальших доктринальних розробок шляхів подолання розбіжностей колізійно-правового регулювання статусу юридичних осіб правом сучасних держав;

– у правотворчій діяльності – для вдосконалення нормативно-правових актів, що здійснюють регулювання відносин, обтяжених іноземним елементом, стосовно правового статусу юридичних осіб, а також під час розробки законопроектів, міжнародно-правових актів у зазначеній сфері;

– у правозастосовній діяльності – для використання судами під час трактування цивільно-правових норм і обґрунтування судових рішень;

– у навчальному процесі – тези, положення, висновки, пропозиції, зроблені в дисертації, можуть бути використані на наукових конференціях і під час диспутів, у процесі вивчення навчальних дисциплін «Міжнародне приватне право», «Право зарубіжних держав», «Правові системи сучасності» у закладах вищої освіти, для підготовки лекційних і семінарських занять, у науково-дослідницькій роботі студентів, слухачів і курсантів, підготовки робочих програм і планів, підручників, навчальної та прикладної літератури.

Апробація результатів дослідження. Положення та результати дисертаційного дослідження пройшли свою апробацію на п'ятьох міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, за результатами яких було опубліковано збірники тез. Все це свідчить, що з висновками та положеннями дисертаційного дослідження О. С. Овечкіної мала можливість ознайомитися

значна частина наукової спільноти України і висловитись із дискусійних питань. Зазначене підкреслює, що висновки дисертаційного дослідження не є випадковими, є виваженими, достовірними й сформульованими протягом тривалого періоду наукового дослідження, відображають усталену позицію авторки, наукову зрілість дисертантки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертаційне дослідження здійснено відповідно до програми науково-дослідної діяльності Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України і є складовою частиною планової теми відділу проблем цивільного, трудового і підприємницького права «Проблеми гармонізації цивільного законодавства України із законодавством Європейського Союзу» (номер державної реєстрації: 0115U002136).

В рамках вдало поставлених задач О. С. Овечкіною сформульовані *об'єкт* і предмет дослідження. Так, об'єктом дисертаційного дослідження авторка цілком слушно визначила приватноправові відносини із іноземним елементом, учасниками яких є юридичні особи.

Предметом дисертаційного дослідження є правове регулювання колізійних питань статусу юридичних осіб у ФРН, Великій Британії та Україні.

Такий комплексний підхід надав О. С. Овечкіній можливість встановити завдання дослідження та реалізувати їх згідно з планом дисертаційної роботи, дійти системних висновків при визначенні результатів і обґрунтуванні низки нових положень, які мають важливе значення для науки міжнародного приватного права і практики сучасного державотворення і правотворення.

Вдалим компонентом дисертаційної роботи О. С. Овечкіної слід вважати і обраною авторкою комплексу сучасних теоретико-методологічних засобів наукового пізнання, зокрема було використано філософський (діалектичний), загальнонаукові (формально-логічний, структурно-функціональний, герменевтичний, моделювання і прогнозування) і спеціально-наукові (порівняльно-правовий, історико-правовий, формально-юридичний) методи.

Про системність представленого дослідження свідчить структура дисертації, яка характеризується цілісністю й логічною послідовністю, є такою, що відображає загальне бачення досліджуваної авторкою проблеми. Зокрема, як свідчить зміст роботи, в ході наукового пошуку, відповідно до законів формальної та діалектичної логіки, у першому розділі «Правовий статус юридичної особи в міжнародному приватному праві: загальнотеоретичні аспекти та критерії визначення особистого закону юридичної особи» було абсолютно закономірно розкрито поняття «юридична особа» в теорії приватного права (стор. 16-28); «особистий закон» і «національність» юридичної особи в сучасному міжнародному приватному праві (стор. 29-45); критерії визначення «особистого закону» і «національності» юридичної особи в міжнародному приватному праві (стор. 46-72).

Другий розділ «Правове регулювання колізійних питань статусу юридичних осіб у ФРН, Великій Британії і Європейському Союзі» абсолютно закономірно та логічно присвячується дослідженню таких проблем: способи вирішення колізійних питань статусу іноземних юридичних осіб в праві Європейського Союзу (стор. 77-104); критерій реального місцезнаходження юридичної особи в міжнародному приватному праві ФРН (стор.105-126); критерій інкорпорації юридичної особи у міжнародному приватному праві Великої Британії (стор.127-154).

Третій розділ «Правове регулювання колізійних питань статусу юридичних осіб в праві України» присвячено теоретико-практичним проблемам поняття «іноземна юридична особа» в міжнародному приватному праві України (стор. 159-179); сфері застосування особистого закону іноземної юридичної особи (стор. 180-196); сучасним проблемам визначення місцезнаходження юридичної особи та способам їх вирішення (стор. 197-202).

У Висновках за результатами проведеного дослідження викладено найбільш важливі науково-теоретичні положення, які дійсно відображають зміст дисертаційного дослідження, результати використання різних методологічних

прийомів дослідження, авторські ідеї, які засновані на дослідженому емпіричному матеріалі.

Оцінка змісту дисертації. Серед положень дисертації, які виносяться на захист, містять елементи наукової новизни, та серед положень висновків є позиції, на які хочеться звернути окрему увагу. Авторкою справедливо відмічається, що національність юридичної особи та особистий закон (особистий статут) юридичної особи не є тотожними, їх слід розмежовувати. Сфера застосування цих понять різна: *особистий закон* застосовується виключно при вирішенні питань приватноправового характеру і є колізійно-правовим принципом щодо визначення застосовного права тобто конкретних норм матеріального права певної держави, *національність* – для виявлення правового зв'язку юридичної особи із певною державою з метою визначення меж дії публічно-правових норм, які містяться у законодавстві цієї держави, а також у міжнародних договорах, стороною яких є ця держава (стор. 12, 40-41, 73).

Позитивним слід відмітити той факт, що предметом аналізу є законодавство та право не тільки ФРН, Великої Британії та України, а також ряду інших держав, зокрема, Швейцарії, Польщі, Італії, Естонії, Іспанії, США.

Цікавим є висновок авторки про те, що два найбільш розповсюджені у міжнародному приватному праві критерії визначення особистого закону юридичної особи – інкорпорації і реального місцезнаходження, уособлюють в собі, в найзагальнішому, прояв антагонізму інтересів: засновників юридичних осіб, з однієї сторони, і держави, на території якої розташовано реальне місцезнаходження юридичної особи, з іншої сторони (стор. 53).

Обґрунтовано, що в сучасному міжнародному приватному праві найбільш поширеними є чотири критерії визначення особистого закону, а саме критерій інкорпорації, критерій реального місцезнаходження, критерій центру експлуатації і критерій контролю (стор. 74).

Особливої уваги заслуговує пропозиція авторки закріпити у Законі України «Про міжнародне приватне право» відкритий перелік статутних питань, що вирішуватимуться особистим законом, сприятиме передбачуваності,

визначеності, однозначності, стабільності застосування правових норм, і учасники відповідних правовідносин мали б можливість бути впевненими у своїх законних очікуваннях, зокрема, засновники, учасники іноземної юридичної особи, що здійснює діяльність на території України, а також їх контрагенти. Відповідно О. С. Овечкіна пропонує викласти ст. 26 Закону України «Про міжнародне приватне право» у новій редакції (стор. 184-185, 205).

Цілком справедливою є авторська думка проте, що в сучасних умовах економічної глобалізації, міжнародної економічної інтеграції і динамічного розвитку транскордонної діяльності юридичних осіб більш виправданим є підхід гнучкого регулювання колізійних питань у приватноправових відносинах, що передбачає комбінацію критеріїв інкорпорації та реального місцезнаходження. При цьому в такій комбінації критерій інкорпорації є генеральним, домінуючим (стор. 204). Слід погодитися з думкою О. С. Овечкіної, що ефективність правового регулювання статусу іноземних юридичних осіб може бути досягнуто за умови відмови від жорстких колізійних прив'язок, а саме, із застосуванням гнучких, кумулятивних норм, що включають комбінацію різних критеріїв (стор. 12-13, 75, 208). Сучасним вектором розвитку міжнародного приватного права є диспозитивність або «автономія волі» (*lex voluntatis*). Вдосконалення інструментів балансування між правовою визначеністю і гнучкістю колізійних норм залишається важливим напрямом оновлення законодавства, зокрема кодифікації міжнародного приватного права.

У роботі наявні й інші оригінальні та новаторські за змістом висновки та пропозиції, що свідчить про вдалість постановки мети та завдань, аргументованість висновків, логічну послідовність дисертаційного дослідження О. С. Овечкіної, використання в процесі дослідницької роботи принципу викладу матеріалу від загального до конкретного.

Результатам дисертаційного дослідження О. С. Овечкіної притаманний належний рівень наукової новизни. При цьому положення з різним ступенем наукової новизни містяться в усіх розділах та структурних компонентах дисертації.

Враховуючи, що на сучасному рівні розвитку юридичної науки упорядкування, розвиток та вдосконалення її понятійного апарату – одне з актуальних завдань, що обов'язково потребує вирішення, позитивною стороною представленої О. С. Овечкіної роботи є намагання авторки сформулювати оригінальні та новаторські дефінітивні конструкції у досліджуваній сфері, зокрема визначено термін «іноземна юридична особа» як організацію, яка зареєстрована або іншим чином створена згідно права іншої держави (стор. 172, 204). Запропоновано визначення терміну «особистий закон» юридичної особи, під яким розуміється колізійно-правовий принцип, що визначає право якої держави підлягає застосуванню при вирішенні сукупності питань, пов'язаних із приватноправовим статусом юридичної особи, або переважної більшості таких питань (стор. 12, 73, 208-209). Розвиток і вдосконалення правових понять означає їх збагачення, уточнення і конкретизацію, заміну старих понять новими, оскільки перші не можуть вмістити і охопити істотні властивості реальних відносин правової дійсності, які постійно змінюються.

Водночас, як і будь-яке інше дисертаційне дослідження, робота О. С. Овечкіної містить окремі **дискусійні положення**, які можуть стати підґрунтям для виокремлення деяких побажань чи запитань, зокрема:

1. На стор. 46, 73 дисертантка дійшла висновку, що використання в науці міжнародного приватного права терміну «національність» юридичної особи не є обґрунтованим та виправданим, так як поряд із цим загальновизнане поняття «особистий закон (особистий статут)» юридичної особи є більш точним правовим терміном у цивілістичному розумінні. В той же час підрозділ 1.3 дисертаційної роботи має назву «Критерії визначення «особистого закону» і «національності» юридичної особи в міжнародному приватному праві». Ці дві позиції видаються такими, що суперечать одна одній та потребують пояснення з боку авторки. Залишається незрозумілим, чому після висновку про невиправдане використання терміну «національність» юридичної особи сам автор продовжує його застосовувати.

2. Дисертантка робить пропозиції по внесенню змін до ряду норм діючого Закону України «Про міжнародне приватне право» (стор. 197-198, 205-106). В той же час в контексті європейського вектору розвитку відбувається проведення системних, структурних і змістовних змін положень ЦК України у формі рекодифікації цивільного законодавства України. На думку авторів концепції оновлення Цивільного кодексу України, під час оновлення цивільного законодавства вбачається обґрунтованим повернутися до первісної структури проекту ЦК України, зокрема додати до чинного кодексу книгу про міжнародне приватне право. До цієї книги повинні «перейти» модернізовані положення Закону про МПрП. У цьому контексті хотілося б почути думку авторки дисертаційного дослідження стосовно необхідності і доцільності перенесення запропонованої редакції норм ст. 25, 26 діючого Закону України «Про міжнародне приватне право» до нової книги ЦК України про міжнародне приватне право. Які ще норми діючого Закону України «Про міжнародне приватне право» необхідно «перенести» до нової книги ЦК України про міжнародне приватне право, які необхідно додати, які вилучити? Загалом цікаво було б почути бачення дисертантки щодо правового регулювання колізійних питань статусу юридичних осіб у новій книзі ЦК України про міжнародне приватне право.

3. О. С. Овечкіна детально проаналізувала історію зміни підходів до розуміння «місцезнаходження юридичної особи» в ст. 93 Цивільного кодексу України. За період часу 2003-2010 положення щодо місцезнаходження національної юридичної особи «еволюціонували» від критерію інкорпорації до критерію реального місцезнаходження. Авторка також аналізує колізію між підходами цієї статті та ст. 25 Закону України «Про міжнародне приватне право», що ускладнює правозастосування, а також вносить невизначеність тлумачення цього терміну в інших нормативно-правових актах українського цивільного законодавства (стор. 197). З тексту роботи залишається не зрозумілим позиція дисертантки щодо її власного тлумачення поняття «місцезнаходження юридичної особи». Не всі дефініції повинні бути закріплені на рівні нормативного матеріалу,

щоб не перетворювати закон у словник термінів, однак на рівні доктрини бажаним є вироблення єдиного уніфікованого підходу.

4. Авторка пропонує запровадженням інституту «редоміциляції» – юридична процедура, за допомогою якої юридична особа здійснює зміну місця реєстрації з початкової юрисдикції на нову юрисдикцію, зберігаючи первісну правосуб'єктність, що набута у початковій юрисдикції (стор. 11, 201, 206). Слід погодитися, що механізм «редоміциляції» спроможний надати низку практичних і юридичних переваг, однак, як і будь-яка ідея чи пропозиція, інститут «редоміциляції» має позитивні та негативні наслідки. Для багатогранності роботи не вистачає юридичного аналізу можливих негативних наслідків «редоміциляції», наприклад, застосування інституту для зловживання правом, штучного уникнення застосування небажаного правопорядку тощо.

Зазначені зауваження та побажання є дискусійними та рекомендаційними і в цілому не впливають на загальну високу позитивну оцінку дисертаційної роботи О. С. Овечкіної.

Дисертаційне дослідження виконане здобувачкою самостійно, всі сформульовані в ньому положення та висновки обґрунтовані на базі особистих досліджень авторки. Оpubліковані О. С. Овечкіною наукові праці повністю репрезентують зміст наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у даній дисертаційній роботі.

Аналіз змісту дисертації дозволив встановити відсутність текстових запозичень без посилання на джерело (плагіат), що також підтверджується довідкою № 101 від 24.12.2021 року про автоматизовану перевірку дисертації на академічний плагіат, виданої бібліотекою Київського університету імені Бориса Грінченка.

За актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю та достовірністю, науковою і практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих дисертанткою наукових працях, а також за оформленням дисертація на тему «Правове регулювання колізійних питань статусу юридичних осіб у ФРН, Великій Британії та Україні» відповідає вимогам,

що висуваються до наукових праць відповідного характеру та положенням Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 03 квітня 2019 року № 283) та Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167 (із змінами, внесеними Постановою Кабінету Міністрів України від 9 червня 2021 року № 608), а авторка дисертації – Овечкіна Ольга Станіславівна за результатами і на підставі захисту у встановленому порядку заслуговує на присудження їй освітньо-наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

17 січня 2022 року

Офіційний опонент:

**Провідний науковий співробітник
відділу проблем приватного права
Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України,
доктор юридичних наук, професор**

Наталія ДАВИДОВА

Підпис *Давидова* засвідчую
Помічник директора з
організаційно-кадрової роботи
Ольга Петренко